

Miroslav Saniga

Všetko
„naj...“

**o našich
vtáko**

Miroslav Saniga

Všetko „naj...“
o našich vtáko

Miroslav SANIGA

Všetko „naj...“

**o našich
vtáko**

PERFEKT

Všetko „naj...“

o našich vtáko

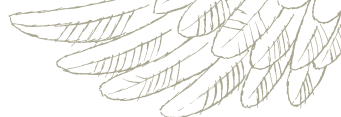
Text © Miroslav Saniga

Photographs © Author's archive, Perfekt's archive, Marcel Jakúbek

Illustrations © Juraj Martiška, Miroslav Saniga

Slovak edition © Perfekt 2015

Vtáčia rodina na Slovensku

Rozlohou patrí Slovensko k malým európskym krajinám, no pokiaľ ide o prírodné bohatstvo, tak patrí medzi „prírodné veľmoci“. Predstavuje neobyčajne rozmanité územie, ktoré nám môžu právom závidieť omnoho väčšie štáty. Na malom kúsku Zeme máme okrem mora prakticky všetky typy ekosystémov – nížiny, pahorkatiny, hory, ale aj veľhory v podobe Vysokých Tatier so skalnatými štípmi a s ľadovcovými plesami. Bohatá pestrosť biotopov podmieňuje rozmanitosť rastlín a živočíchov, vyplývajúcu z lokalizácie Slovenska v samom srdci európskeho kontinentu, ale aj z vývoja, ktorý tu prebiehal tisíročia.

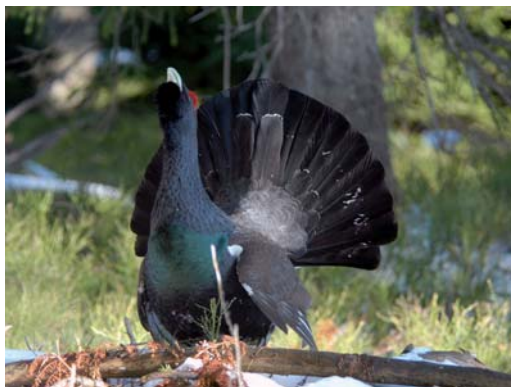
Z početnej jedenásťtisícovej rodiny operencov celého sveta sa u nás vyskytuje 340 divo žijúcich druhov vtákov (okrem voľne žijúceho holuba domáceho), z toho je 220 druhov hniezdičov. Vyše 190 druhov tu žije v zimnom období. Mimo zimného obdobia sa u nás vyskytuje ďalších 58 druhov vtákov, ktoré však nehniesdia.

Najstarší vtáčí kolonizátori Slovenska

Ďubník trojprstý, hlucháň hôrny a pôtik kapcavý obývajú horské smrekové lesy nášho územia od poslednej doby ľadovej, teda sú tu už vyše 10 000 rokov. Tieto tri vtáčie glaciálne relikty (pozostatky doby ľadovej) majú jednu spoločnú črtu – sú verné svojim domovským okrskom aj počas krutých, nezriedka veľmi dlhých zím s dvojmetrovými zálahami snehu.

■ Hlucháň hôrny

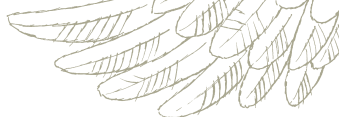

Ďubník trojprstý

Veľkosť: 21 cm, rozpätie krídel: 36 cm, hmotnosť: 60 g. Je to čierno-biely d'ateľ so zlatým temenom. Medzi samicou a samčekom sú nenápadné rozdiely. Samičke chýba žltá farba na čele. Ďubník má tri prsty (dva nasmerované dopredu, jeden dozadu). Šplhá obratne po kôre najmä ihličnatých stromov. Na rozdiel od ostatných d'ateľov je to mimoriadne dôverčivý operenec, navyše žijúci skrytejším a tichším spôsobom života. Jar a leto prežíva v pároch,

■ Ďubník trojprstý

jeseň a zimu samotársky. Ozýva sa hlbším hlasom ako ostatné d'atle – „ik-ik“. Bubnovanie po suchých konároch a kmeňoch je tichšie a pomalšie (prednášané v staccate) ako u d'atľa veľkého (ten drumbluje v legate).

Čriečky zo života

Ďubník trojprstý sa vyskytuje na Slovensku v lesnom pásme v najvyššie položených horských oblastiach (Malá a Veľká Fatra, Vysoké, Západné a Nízke Tatry, v Chočskom pohorí, v Slovenskom rudohorí, na Kysuciach, na Orave). Biotopom tohto d'atľa sú staré smrekové lesy v podhorských a horských oblastiach. Najväčšmi obľubuje hrebeňové partie lesných porastov pralesného charakteru so suchými a polámanými stromami. Ďubník trojprstý prežije celý svoj život na svojich teritóriách, ktoré neopúšťa ani počas krutých zimných mesiacov. Zavčasu na jar (už vo februári a v marci) sa začne ozývať charakteristickým bubnovaním na suché konáre alebo kmene stromov. Takto si označuje stanovištia a teritória, z ktorých vyháňa prípadných sokov a votrelcov. Hniezdnu dutinu, ktorá býva občasne v nejakom suchom alebo spráchnivenom smrekovom kmeni, si pár d'ubníkov trojprstých vytesáva sám v priebehu mája. Potrava d'ubníka je prevažne živočíšna. Sú to predovšetkým chrobáky žijúce v dreve a ich larvy, ktoré d'ubník zbiera spod kôry tak vyschnutých, ako aj živých stromov.

Hoci je tento glaciálny relikť zvyknutý na tvrdé zimné podmienky so zálahami snehu a treskúcimi mrazmi, panujúce v prostredí horského smrekového lesa, nepohrdne ani slnečnicovými semenkami či nesoleným lojom. Keďže v decembri či v januári, počas panovania mrazivého počasia s chumelicami, máva d'ubník trojprstý mimoriadne sťažený prístup k potrave, rád prilietava zahnať si veľký hlad ku krmidlu v záhradke domčeka v podhorskej dedinke či pri vysokohorskom hoteli.

Najmladší operení obyvateľa Slovenska

Hrdlička záhradná a kanárik poľný sa usadili na našom území v roku 1950, čajka sivá priletela prvý raz v roku 1982, čajka bielohlavá zahniezdila v roku 1983, kormoránovi malému sa na území Slovenska zapáčilo v roku 1992. V tom istom roku rozšíril našu vtáčiu rodinu aj škovránok krátkoprstý. Kulík morský sa začlenil do vtácej komunity Slovenska v roku 1993, kolibkárík zelený o rok neskôr a trasochvost citrónový v roku 1997.

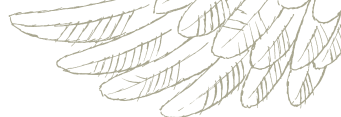
■ Kulík vrchovský

Najdlhšie zdomácnený vták

Kura domáca je vyšľachtená z kury divej, ktorej domovom je juhovýchodná Ázia. Ľudia začali s jej domestikáciou asi 4 000 rokov pred n. l. Kikirikanie kohútov a kotkodákanie sliepok tvorilo ešte v nedávnej minulosti neodmysliteľný zvukový kolorit gazdovských dvorov našich dedín. V súčasnosti je chov tejto kedysi takej obľúbenej domácej hydiny rozšírený menej. Kuriny a maštale na vidieku zívajú prázdnotou, a tak už nielen mestské, ale ani dedinské deti sa nemajú kde s týmto kedysi najbežnejším domácim vtákom zoznámiť.

Ako sliepky začali znášať likérové vajíčka

Ujo Fabián je starý dedinský gazda, ktorý má dvor plný domácich zvierat. Vedno so svojou žienkou Jolankou popri psovi a troch mačkách chovajú ešte niekoľko sliepok. O zvieracie osadenstvo dvora sa ujo Fabián stará veru vzorne. Keď niektoré zvieratko ochorie, stará sa oň ako o človeka, mojká ho, láska, len aby sa čím skôr z choroby vystránilo.

Takto to bolo raz aj so sliepkami, ktoré mu boli počas zimy pochoreli na chrípku. Ujo Fabián ich liečil najskôr odporúčanou a overenou medicínou. Deň čo deň primiešaval hydine do potravy tabletku penicilínu. Keď však po týždni choroba neustupovala, lež, naopak, ešte sa stupňovala, rozhodol sa pomôcť sliepkam iným spôsobom.

„Keď nespomáha medicína z lekárne, musím vás vyliečiť inak,“ prihovárал sa ujo Fabián chradnúcej hydine. „Namiesto penicilínu vám dám do poživne trocha domácej slivovice, tá vám, moje milé

sliepočky, určite pomôže. Musel by v tom byť čert, aby táto prastará medicína nezabrala aj vám, moje milé kurence...“

Ako ujo Fabián hútal, tak aj urobil. Ešte v ten večer, netušiac, ako jeho ozdravný pokus dopadne, nalial sliepkam do žrádla tuhej pálenky.

Na druhý deň včasne ráno vstala manželka Jolanka skôr ako jej manžel a išla hneď do maštale skontrolovať zdravotný stav hydiny. Keď otvorila dvere, takmer omdlela od hrôzy, ktorá sa jej zjavila pred očami. Všetky sliepkky ležali hore nohami a nejavili takmer žiadne známky života...

„Fabián, vstávaj, sliepkky nám od tej mrzkej choroby dochnú!“ kričala gazdiná. „Ber nôž a sekeru a ideme ich jednu po druhej kántriť, aby sme z nich mali aspoň dajaký osoh!“

Keď to ujo Fabián počul, v prvej chvíli mu prišlo na um, že tej slivovice asi prilial do potravy sliepkam priveľa a že ich otrávil alkoholom.

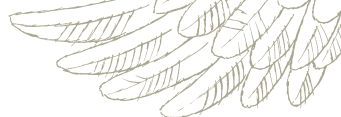
„Ak sa o tomto mojom hriešnom počine dozvie Jolanka, tak mi je amen,“ hútal gazda v duchu.

Vyskočil z postele, rýchlo si natiahol nohavice, obliekol vlnený sweater a utekal do maštale, čo mu sily stačili, aby ratoval, čo sa ešte ratovať dalo. Na jeho milé prekvapenie, nebolo mu treba hľadať nôž. Sliepkky totiž vôbec neboli podochnuté, lež iba hodne

■ Sliepkky

podnapité z večerného alkoholického opojenia. Omámené alkoholom neboli schopné stáť na nohách, a tak poniektoré iba ležali a iné sa prekoprcali zo strany na stranu...

„Neboj sa, starká, našim sliepkam nič nie je, len sú trocha z tej choroby vyslabnuté,“ konštatoval potmehúdsky ujo Fabián. Nemohol predsa žene prezradiť, že im dal večer vypiť slivovicu, tá by mu to veru neodpustila a poriadne by ho vyhrešila...

„Trošku ich pošťuchám a uvidíš, že sa preberú,“ riekol ujo Fabián. „Hoci nenesú, nie sú ešte súce pod nôž, ale o pár dní budú zasa zdravé ako rybičky, uvidíš.“

Keď sa sliepkam dopoludnia alkohol z krvi vyplavil, boli omnoho životaschopnejšie než večer, keď ich morila chrípka. Slivovica im očividne pomohla. Len čo ujo Fabián videl, že sa stav jeho hydiny rapidne zlepšil, milým sliepkam zasa potajomky, aby o tom nevedela jeho žena Jolanka, večer črpol do žrádla poldecák osvedčeného liečivého aperitívu.

Po týždni takejto špeciálnej alcoholickej terapie boli sliepky opäť zdravé a behali po dvore. Liečivá pálenková procedúra však nezostala bez následkov: milé sliepočky už potom nechceli konzumovať nič, čo nebolo dostatočne ochutené slivovicou. A tak ak ujo Fabián nechcel, aby mu sliepky pošli od hladu, musel im vždy večer potajomky črpnúť do potravy aspoň trošička alkoholu. A ony mu za to znášali likérové vajička.

Najchýrnejší spevák

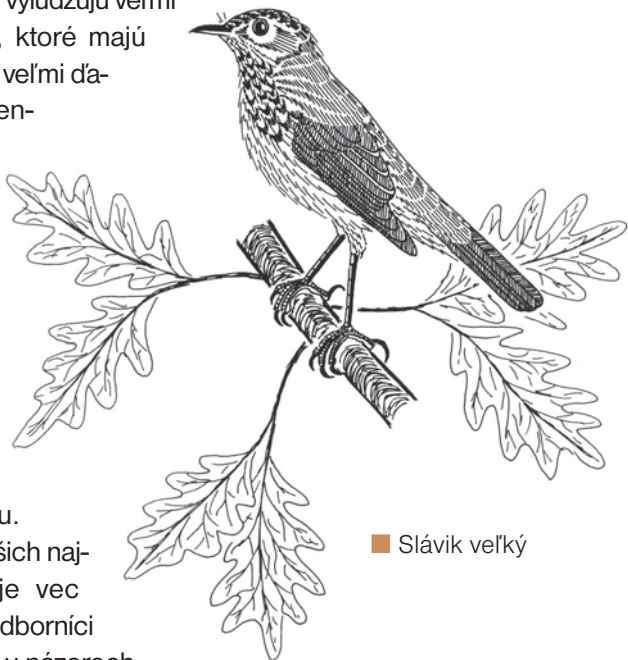
Podobne ako ľudia, ani všetky druhy vtákov nie sú „hlasovo nadané“. Medzi jednotlivými skupinami vtákov sú v ich hlasových prejavoch veľké rozdiely. K najlepším spevákom patria zástupcovia radu spevavcov. No ani v rodine týchto operencov nemajú všetci jej členovia rovnakú mieru schopnosti spievať. Nájdu sa medzi nimi menej, ale aj obzvlášť nadaní speváci. Napríklad zástupcovia

čelade krkavcovitých vyludzujú veľmi nemelodické zvuky, ktoré majú od lahodného spevu veľmi ďaleko. Väčšina operencov má daný „do vienka“ od svojich predkov iba základ druhovo typického spevu, zatiaľ čo vlastnú melódiu, rytmus, sfarbenie aj bohatosť tónov získavajú mladé vtáky odpočúvaním samcov svojho druhu.

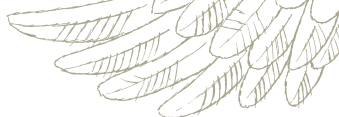
Určiť rebríček našich najlepších spevákov je vec veľmi subjektívna a odborníci – ornitológovia – sa v názoroch na miesta v rebríčku operených spevákov rozchádzajú. Všeobecne sa však za našich dvoch najlepších spevákov právom považujú slávik obyčajný a slávik veľký, ktorých spev vyniká bohatstvom tónov, veľkým rozsahom, množstvom strof, ako aj zvučným a melodickým prednesom. Jednotlivé strofy sú u slávikov veľmi variabilné a počet používaných motívov sa u týchto dvoch vtáčích speváckych „maestrov“ ráta na stovky.

Ako spoznáme slávika obyčajného

Veľkosť: 16 cm, rozpätie krídel: 25 cm, hmotnosť: 23 g. Sameček je rovnako sfarbený ako samička: sivohnedý zvrchu, pobelavý zospodu. Má veľké oči. Je to vtáčia ikona hustého krovia, milujúca

■ Slávik veľký

lesnú tónu a závetrie mimo dosahu očí zvedavcov. Býva veľmi plachý. Počas hniezdenia žije v pároch, ostatnú časť roka samotárskym spôsobom. Ohláša sa jemným „hu-it“, so zreteľným vystupňovaním druhej slabiky (na rozdiel od

■ Slávik obyčajný

slávika veľkého) alebo drsným „karr“. Spev je melodický tlkot, ku koncu s typickým zosilňovaním (crescendom), ktoré v speve jeho bratranca slávika veľkého chýba. Slávik obyčajný s obľubou vyspevuje počas krátkych májových a júnových nocí.

13

Črievky zo života

Slávik obyčajný obýva v nížinách a pahorkatinách brehové porasty riek, okraje listnatých lesov s hustým krovinovým podrastom a háje do nadmorskej výšky 400 m. Hniezdo si spleta na zemi z listov a koreňkov tráv v hustej vegetácii. Hniezdi raz ročne. Je sťahovavý. Živí sa hmyzom. Na hniezdiská k nám prilieta počas apríla. Na zimovanie do trópov v Afrike odlieta toto zimomravé stvorenie v auguste a septembri. Stav populácie nášho najlepšieho speváka na Slovensku sa odhaduje na 10 000 až 20 000 hniezdiacich párov.

V duete s hlucháňom

Jedno májové predstavenie hlucháňov na Smrekovici mi zostane navždy v pamäti. Kým som sa vyštveral na tokanisko, zavše ma na ceste postretla hustá hmla, potom sa zase rozpršalo. Na tokanisku zo stromov len tak cupotali ťažké kvapky po predchádzajúcich prehánkach. Hoci už boli dve hodiny po polnoci, teda najvyšší čas na začatie hlucháňieho zaliečania, v cupote kvapiek som nepočul klopkanie hlucháňích kohútikov. Až po dlhej chvíli sa mi napokon podarilo započuť vylúsknutie jedného hlucháňa.

V lese ešte panovala čierna tma a tichom noci sa rozliehalo len hlucháňie recitovanie. Odrazu však do tichučkej lúbostnej poézie hlucháňa zaznel hlasitý slávičí tlkot. Sprvoti som ani nechcel veriť vlastným ušiam a myslel som si, že mám halucinácie. Keď však spev neprestával, už som vedel, že ma sluch neklame a že som dnes svedkom vzácneho vystúpenia hlucháňa a slávika v duete.

Priznám sa, že ma vysoko na hornej hranici lesa, v smrečine, kde v tom čase ležali miestami ešte metrové snehové vankúše, spev slávika veľmi prekvapil. Ak by som nebol počul spievať slávika a hlucháňa spoločne v duete, nikdy by som neveril, že niekedy v takej nadmorskej výške (nad 1 400 m n. m.) budem svedkom toho, ako sa májovému ránu spoločne zaliečajú hlucháň, ktorý je tu doma, a slávik, ktorý sa v tomto biotope zastavil len na noc počas svojho ťahu na sever...

Najvytrvalejší operený sólista

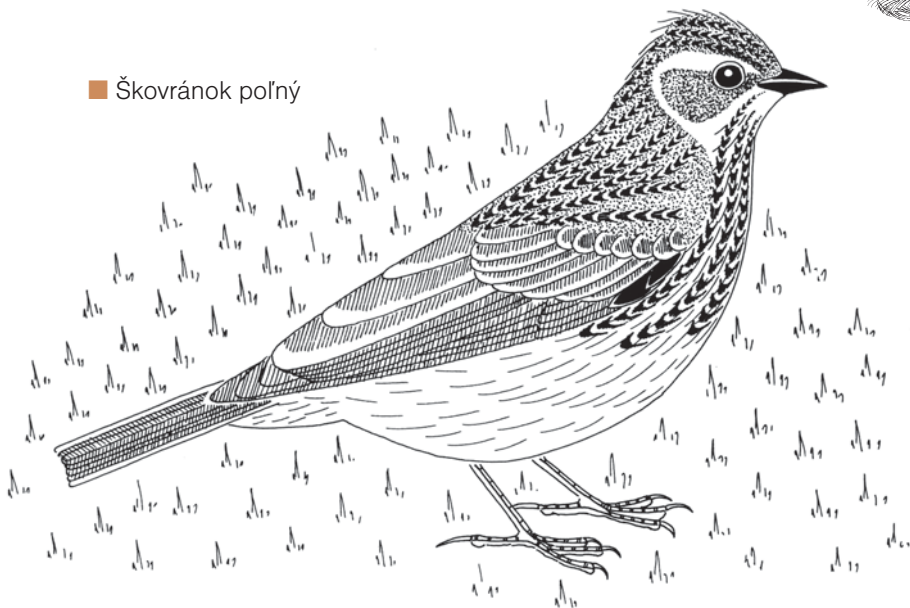
Na jedno „nadychnutie“ dokáže škovránok poľný vyspevovať bez prestávky priam neuveriteľné dlhé tri minúty. Keď ma túlavé topánky zanesú na horské lúky nad hornú hranicu lesa, moja duša vždy pookreje. Vysokohorské prostredie v dotyku s modrým nebom má na môj organizmus vždy blahodarné účinky. Tam, v tráve medzi kyticami veterníc narcisokvetých, započúvaný do nekoneč-

ného trilkovania škovránka poľného, rozjímam o prírode a pripadáam si, akoby som sa ocitol priamo v nebeskom raji...

Ako spoznáme škovránka poľného

Veľkosť: 17 cm, rozpätie krídel: 27 cm, hmotnosť: 40 g. Sameček je sfarbený na nerozoznanie od samicčky: je hnedý s okrovým bruchom. Hruď je fľkaná oválnymi hnedými škvrkami. Pobehuje po zemi alebo poletuje v povetrí, neúnavne pritom prespevujúc na plné hrdielko. Počas hniezdenia žije v párikoch, zvyšok obdobia samotársky alebo v malých krdlikoch. Je to plachý vták, no mimoriadne spevavé stvorenie. Pri vyletení sa ozýva „trlit“. Pesnička je dlhá a bohatá na rozmanité motívy. Škovránok nezriedka vyletí do takých výšok, že poslucháčovi jeho sólového vystúpenia sa celkom stratí z dohľadu.

■ Škovránok poľný

Čriečky zo života

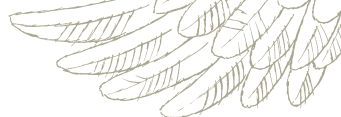
Škovránok poľný obýva lúky a polia od nížin až po hôľne pásma, kde v Nízkych a Západných Tatrách vystupuje až do nadmorských výšok okolo 1 700 m. Hniezdo zo suchých stebiel a korieňov tráv si stavia na zemi v trsoch trávy. Hniezdi dvakrát za sezónu. Je sťahovavý. Živí sa hmyzom, na jeseň a v zime semenami. Počas novembra odlieta tráviť zimné mesiace do oblastí okolo Stredozemného mora. Spätný návrat máva načasovaný na koniec februára a začiatok marca. Celkový stav populácie tohto operenca sa na Slovensku odhaduje na 200 000 až 400 000 hniezdiacich párov. Posledné roky prírodovedci zaznamenávajú nápadné kolísanie početnosti v populáciách škovránka. Na svedomí to má viacero negatívnych faktorov (používanie herbicídov, insekticídov a pesticídov, skoré kosenie lúk), čím sa zničia hniezda so znáškami alebo s mláďatami.

16

Najspevavejšie vtáče stvorenia

Spev vtákov je u nás najnápadnejší v máji, keď sa k nám navráti z teplých krajín všetky sťahovavé vtáky. Vtáčia symfónia májového rána či večera v lese je úžasná. Samček pinky obyčajnej odspieva počas jedného jarného dňa svoju ľubozvučnú pesničku až štyritisíckrát. S malými prestávkami vyspevuje prakticky celý deň, najviac však ráno a večer, takže denne celkom tejto činnosti venuje 12 000 sekúnd (3 hodiny 20 minút). Počas celej jarnej sezóny – od marca do konca júna – samček pinky prednesie svoju strofu úctyhodných 500 000 ráz. V noci je takýmto vytrvalostným spevákom svrčiak riečny, ktorý svoj monotónny svrkot, nápadne pripomínajúci zvuk motora traktora bežiaceho na voľnobeh, prednáša z hustého brehového zárastu nepretržite od neskorého večera do rána a potom s krátkymi pauzami aj počas dňa.

Ako spoznáme pinku obyčajnú

Veľkosť: 15 cm, rozpätie krídel: 26 cm, hmotnosť: 22 g. Medzi samičkami a samčekom je nápadný farebný rozdiel: samček je hnedočervený s modrosivou hlavičkou, na čiernych krídlach má dva biele pásiky; samička je hnedastá. Hniezdne obdobie prežívajú v pároch, zvyšnú časť roka trávia v krdľoch. Jedince z lesa sú plaché, dedinské a mestské pinky sú však neobyčajne prítulné. Pinka vydáva zvuk „pink-pink“ alebo „frí-frí“, najmä pred dažďom a búrkou (z tohto hlasového prejavu vznikla pranostika našich predkov – „pinka volá na dážď“). Spev je kovový a hlasný. Samček na jar prespevuje dennodenne, prakticky nonstop od skorého rána do neskorého večera, obyčajne z vrcholcov vysokých stromov. Odvážne jedince, v prevažnej miere však samčekomy, ktoré sa nepodriadia jednému z mnohých paragrafov prírodných zákonitostí

■ Pinka obyčajná

■ Pinká obyčajná

o odsťahovaní sa na jeseň do teplých krajín a zostanú u nás zimovať, sa pridružujú k iným stálym vtákom a často navštevujú krmidlá.

Čriečky zo života

Pinká obyčajná patrí medzi najbežnejšie a najpočetnejšie európske druhy. Je to obyvateľ lesov, alejí, cintorínov, parkov, sadov a záhrad. U nás hniezdi od nížin až po hornú hranicu lesa (1 500 m n. m.). Hniezdo z machu si stavia v korunách stromov. Hniezdi dvakrát ročne. Je čiastočne sťahovavý vták - samičky zostávajú zimovať v nižších polohách, samičky odlietajú na juh Európy, vracajú sa v marci. Pinká je semenožravá, mláďatá však rodičia krmia hmyzom. Celkový počet hniezdiacich párov na Slovensku sa odhaduje na 3 000 000 až 5 000 000.

Ako spoznáme svrčiaka riečneho

Veľkosť: 15 cm, rozpätie krídel: 20 cm, hmotnosť: 17 g. Samček a samička majú rovnaké operenie: hnedý kabátik, belavý spodok. Počas sezóny žije svrčiak v pároch, zvyšok roka samotársky. Je to extrémne plachý vtáčik, ktorý sa schováva vo vegetácii, kde sa akoby na vtáčiu olympiádu dokonale natrénovaný artista obratne šplhá hore-dolu, a to aj rozkročmo, po dvoch stonkách trstiny či žihľavy, čo okrem neho a jeho ďalších dvoch spoludruhov svrčiakov, všetkých trsteniarikov a fúzatky trstinovej žiadne iné naše vtáča nezvládne. Ozýva sa drsným „zr“. Spev je monotónne vrčanie, pripomínajúce stíšený zvuk motora traktora bežiaceho na voľnobeh.

■ Svrčiak riečny

Čriečky zo života

Na Slovensku je to hniezdič rozšírený na väčšine územia, hojnejší je v nížinných oblastiach pri dolných tokoch riek - Dunaj, Váh, Hron, Ipel', Hornád, Bodrog a Laborec. Popri potokoch vystupuje aj do vyššie položených oblastí (Liptov, Orava). Biotoptom je rastlinná vegetácia v okolí riek. Je sťahovavý. Jarný prilet k nám má načasovaný na začiatok mája, do rovníkovej Afriky odlieta počas augusta. Hniezdi raz do roka. Hniezdo si pár splota zo suchých stebelok tráv medzi stonkami vegetácie, s obľubou v žihľave. Živí sa hmyzom. Stav populácie na Slovensku sa odhaduje na 10 000 až 15 000 hniezdiacich párov.